

מפגשים מהסוג הנדואי

טיול אופניים במישורים הגדולים של מזרח ירדן

“עם כל השינויים והתמורות במנהגים, כהליכות ובתרבות בין הערבים כעבר הירדן, ובייחוד בארץ ישראל המערבית, עדיין קיים קיבוץ אנשים אחד שלא חל בו שינוי מהותי כלשהו במשך מאות ואלפי שנים. קיבוץ זה הוא בדואים, ובייחוד אותם הבדואים הנודדים במדבר. אמנם יד התמורות המודרניות השיגה גם את משקם. השימוש בנשק חם, בטבק, בסוכר ובתה חדר עד תוך תוכו של המדבר. אולם בעיקרם אין תושבי ערב הגדולה שונים בהרבה מאבות אבותיהם מלפני מאות ואלפי שנים. לעולם הם רעבים וחומדים בלי הרף את הארצות הנראות בעיניהם זבות חלב ודבש” - נלסון גליק, “עבר הירדן המזרחי”, 1954.

אמנון וסימונה על רקע חמאדה כהה

שני בולבוסי גיר גדולים ליד המצודה באיר

חלב הנאקות מכיל ויטמינים רבים ובעל סגולות רפואיות רבות והבדואים מוכנים להישבע שהוא גם תורם לנח הגברא...

פה מעבר לגבול

באחד החדרים ולנסות להרכיב מהם ארבעה זוגות אופניים תקינים; את התוצאה של הפאזל המוזר הזה חשנו מהר מאוד על בשרנו. את האופניים פגשנו בשולי העיירה ג'אפר, שנמצאת על צומת דרכים חשוב בכביש המדבר. הכביש מוביל צפונה לאל אזורק ומשם לעיראק, ודרומה לעיירה אל מודווארה, סמוך למעבר הגבול עם ערב הסעודית. העיירה משמשת מרכז עירוני לשבטי הבדואים שבסביבה והיא ממוקמת בשוליים המערביים של קע אל ג'אפר. פירוש המילה "קע" בערבית הוא שקע (דומה מבחינת צליל למילה "שקע" בעברית) וקע אל ג'אפר מנקז את כל סביבת מעאן. הוואדיות באזור מוליכים מים רק לאחר שיוורדים גשמים על הרמה, שוטפים לעבר הקע ונבלעים באדמתו היבשה ביוצרם פסיפס מדהים של סדקים במשטח מוצק ככביש סלול. שטח פנים ייחודי זה נוצל ב-1997 על ידי קבוצת מרוץ בריטית, שאחד מנהגיה "טס" במדבר ברכב ממונע ייעודי במהירות שיא של 869 קמ"ש!

קע אל ג'אפר נמצא ברום טופוגרפי של 850 מטרים מעל פני הים, שטחו 250 קמ"ר והוא מנקז אליו שטח עצום של 15,000 קמ"ר. בתקופת הפלייסטוקן הקדומה היה השקע אגם מים מתוקים ולפיכך שקעו בקרקעיתו משקעי גיר. לפני כ-25 מיליון שנים, לפני היווצרות בקע ים המלח, זרמו הנחלים מעבר הירדן מערבה אל הים התיכון. עקב התרוממות עבר הירדן המזרחי בתהליך שליווה את היווצרות השבר הסורי אפריקאי, השתנה אגן הניקוז של הנחלים בעבר הירדן המזרחי, ובמקום לזרום מערבה אל הים

ביקרנו עם אופנים בירדן בעבר. בנובמבר 2006 חצינו את קע אל ג'אפר לצפון והמשכנו ברכיבה לקע אל אזורק. עברו חמש שנים והפעם הרעיון היה לרכוב על אופניים משקע ג'אפר מזרחה לעבר הגבול עם ערב הסעודית, סביבה נידחת ושטוחה שמעט תיירים פוקדים אותה. באזור זה של ירדן לא תמצאו את הקניונים הנהדרים שופעי המים של הרי אדום ומואב, לא את העתיקות המרשימות של פטרה ולא את אבני החול של ואדי רם. כאן שורר מדבר אמיתי למשוגעים בלבד - מישורים אינסופיים של מלחות מבוקעות וחמאדות כהות וחרוכות מקרני שמש. אין נאות מדבר, אין יישובי קבע - רק המדבר בהתגלמותו המזוקקת. לשם היו מועדות פנינו, לחזות בסביבה חסרת עניין זו שמשתרעת על פני אלפי קילומטרים רבועים. בנובמבר חצינו באופניים את קע אל ג'אפר מדרום לצפון, המשכנו לעבר קע אל אזורק וקיוונו להתקדם לעומק המדבר המזרחי. הבעיה העיקרית שעמדה בפנינו הייתה שאי אפשר להכניס אופניים לירדן דרך מעברי הגבול היבשתיים מסיבות לא הגיוניות שונות ומשונות. אך חוק הוא חוק בממלכה ההאשמית. גם הניסיון של יוסוף חסאנאת, סוכן הטיולים שלנו שכבר הצליח לעשות זאת בעבר, העלה הפעם חרס. האופציות שנתרו לנו היו טיול ג'יפים או לשכור אופניים ברמה בסיסית ביותר מיוסוף. התייעצות מהירה בין החברים ובחרנו באפשרות השנייה - הרי רוכבי אופניים מושבעים אינם יכולים לחשוב על ישיבה מיטלטלת בג'יפ. בדעבד סיפר לנו יוסוף שהוא לא האמין שנצא לטיול, ולכן תשובתנו הפתיעה אותו. אי לכך הוא ביקש מבן דודו לאסוף את חלקי האופניים שהיו מוטלים

צייד בזים. מחירו של בז יכול להגיע ל-30,000 דולר והוא נמכר לשייכים עשירים מערב הסעודית

אחוות ילד - גמל בקע אל ג'אפר

במדבר נפוד! היינו גוועים, ללא ספק. ואיזה מזל היה לנו שהסופה נשבה מדרום-מזרח לצפון-מערב, כך שהיא דחפה אותנו קדימה!"

קשה, קשה

מבט ראשון באופניים הבהיר לנו שאנו צפויים להתמודדות לא קלה. שחררנו מיד את כבלי הבלמים שהפריעו לגלגלים להסתובב בחופשיות - הרי אין צורך במעצורים במישור. לאחר רכיבה קצרה נקרעה השרשרת בשני זוגות אופניים, ועקב כך החלטנו לבטל את ההילוכים וקבענו את האופניים בהילוך אחד - הרי מי זקוק להילוכים במישור... במשך השעתיים הראשונות התקדמנו בקושי חמישה קילומטרים ונאלצנו לחבר את שרשרת אחד הזוגות, שנקרעה ללא הרף. למזלנו, הביא ירון שרשרת חלופית לאופניים שעליהם רכבה סימונה, הצלע הנשית בטיול, אך גם השרשרת החדשה הוסיפה לעשות לנו צרות במשך כל הטיול. הפעלת כוח על הדוושות גרמה לשרשרת להיקרע, כך שנאלצנו להחליף את החוליות הפגומות ולחבר שוב ושוב את השרשרת. התקלות האטו אותנו, אך גם אפשרו לנו להתרשם מהנוף. הערב עמד לרדת ואבו עלי, הברואי שנמנה עם אנשי הצוות שליוו אותנו, לא רצה שנתמקם בלב הקע מחשש רכבי הברואים שחצו אותו בסערה: הוא פחד שרכב כלשהו יפגע בנו. אנו לא הבנו כלל מאין ולאן דהרו הברואים האלו. רק בשלב מאוחר יותר בטיול ירד לנו האסימון.

התקדמנו במהירות במישור, קרקע מהודקת וסדוקה שיוצרת פסיפס מרהיב של צורות בתוואי שטח חשוף מכל צמח ושטוח מאופק לאופק.

התיכון הם זרמו מזרחה לעבר אגן הניקוז הגדול של אל ג'אפר. קע אל ג'אפר הוא אפוא תוצאה עקיפה של השבר הסורי אפריקאי. המדבר המזרחי של ירדן מסתיים בוואדי סירחאן שבערב הסעודית, שבו עברה דרך מסחר חשובה בימי קדם וכיום עובר בו כביש המחבר את ירדן וערב הסעודית.

אלוויס, אנל לא פרסלי

אלוויס מוסיל הצ'כי (1868-1938) היה מהראשונים שחקרו את מדבריות סוריה, מזרח ירדן וערב הסעודית. מוסיל ידע ערבית על בוריה, חי עם שבטי הברואים ותיעד להפליא את אורחות חייהם. במסעו הוא סיכן את חייו כמה פעמים, סבל מרעב, מצמא וממחלות וזכה לכבוד גדול בקרב שני שבטי בדואים: הרוואלה ובני סח'ר. את מחקריו פרסם באנגלית בכמה ספרים בסיוע החברה הגיאוגרפית האמריקאית. בספרו "In the Arabian Desert", שיצא לאור ב-1930, הוא מתאר סופת חול במדבר המזרחי (תרגום חופשי של הכותב): "מעט אחר כך שמענו רעש מיוחד שכאילו נוצר מדהירה של אלפי רוכבים מאחורינו, וחשנו מיד במשב אלים של רוח, וענן של חול עטף אותנו. זו הייתה תחילתה של סופת חול שרק לעתים רחוקות ראיתי כמותה. הרוח נאנחה ושאגה, והסיעה כמויות גדולות של חול לעברנו. לאורך הרמה חצינו גלים של חול בגובה של חמישה יארדים, עולים ונופלים עם הרוח. בכל מקום שנתקלה הרוח במחסום או בשקע, היא סחפה אותו או מילאה אותו והמשיכה הלאה לאורך המישור. איזה מזל שסערה זו לא תפסה אותנו

חרדון מדברי, אחד מבעלי החיים היחידים שראינו

במדבר רחוק ממקומות היישוב הבדואים מרגישים בני חורין ואדוניים לעצמם. גם הילדים לומדים להסתפק במה שיש

במישורים הבדואים מגדלים עדרי גמלים. הגמלים יוצאים בבוקר למרעה ויחזרים בערב לשתות מים שהבדואים מביאים במכליות מהעיירה הסמוכה ג'אפר

לסעודים אמידים. מדובר באחד מענפי הפרנסה של המקומיים בתקופת הסתיו, שבה הבזים חולפים מעל המישורים הגדולים בנדידתם דרומה. הצייד נעשה באמצעות יונים ושלווים שמשמשים פיתיון. הרכב צויד במשקפת איכותית ואף במכשיר ניווט לווייני. הצייד שפגשנו התגלה כשתקן ונראה היה שלא חיבב במיוחד חברת בני אדם, לכן המשכנו בדרכנו. לקראת אחר הצהריים זיהינו מרחוק אוהל שדומה לאוהל צבאי ולידו מכלית מים, בדואים צעירים וילדים. גם זיהינו כתמים לבנים גדולים שהלכו והתקרבו אלינו בטור; מדובר היה בגמלים שחזרו למאהל לעת ערב. הבדואים במאהל התכוננו לבוא הגמלים, מילאו את השקתות במים ואת מכלי המזון בשעורה; נראה היה שהגמלים הריחו את המים, החישו את צעדיהם ונדרחקו לעבר השקתות. בתוך שניות רחש המקום המולה. הגמלים אכלו ושתו ונראו לבנים ומטופחים. שני צעירים החלו לחלוב את הנאקות ולמלא כד מתכת בחלב. חלב הנאקות נחשב אצל הבדואים למזון רב ערך (וגם סגולה לחיזוק כוח הגברא...). הערב ירד והגמלים רבצו על הקרקע. התברר שהאוהל שייך לצייד הבזים, שהיה גם בעל הגמלים. לילה ירד על המישורים הגדולים וכוכבים האירו את שמי המדבר החשוכים. שום אור לא הפריע את חשכת הלילה, ורק קולות הלעיסה של הגמלים הפרו את הדומייה.

בוקר טוב במדבר 2

לאחר התארגנות הבוקר התחלנו לרכוב צפונה לעבר רכס ההרים הנמוך וטיפסנו למעלה; המפגש הראשון עם עלייה היה מזור מעט לאחר היומיים האחרונים. למעלה השתרעו מישורי המאדות נרחבים שביניהם כתמים לבנים של מלחות. מגמת פנינו הייתה ליישוב באיר, שממוקם בצומת דרכים חשוב בלב המדבר. התקדמנו בזהירות ומדי פעם עצרנו לתקן את השרשרת שנקרעה שוב ושוב. ברכיבה זיהינו לפנים את המצודה של באיר, הדומה למבצר מהאגדות. המדריכים הירדנים העדיפו שנעביר את הלילה במאהל בדואי קרוב ולא במבצר עצמו, משום שהוא משמש מלון לעובדים של חברת חיפושי נפט. כשלושה קילומטרים לפני באיר סטינו מערבה מהדרך הראשית והתקדמנו לעבר מאהל בדואי. הגענו אליו לקראת חשכה. בדואי יצא לקראתנו והזמין אותנו להיכנס לאוהל ונראָה ששמח על הזכות שנפלה בחלקו להכניס אורחים. ישבנו באגף הגברים ושתינו תה מתוק. לאחר מכן הוגשה

ניסנו לרכוב גם בעיניים עצומות והרגשנו מזור מאוד - מזור לחשוב שאין סיכוי להיתקל במכשול ושצריך רק להתגבר על הפחד ולהמשיך להתקדם. רכיבה של עשרה קילומטרים צפונה הביאה אותנו לשולי הקע, שבו צמחו ירוקים שיצרו נבקות, תלוליות חול קטנות. כאן הגיפים כבר לא יכלו להתפרע וחשנו בטוחים יותר. התמקמנו ללינת לילה מתחת לשמים שהוארו באור ירח מלא ומרחוק הבליחו אורות העיירה ג'אפר.

בוקר טוב במדבר

בבוקר המשכנו מזרחה במישורי המאדות כהים וזיהינו מרחוק שני אוהלי בדואים גדולים. ליד האוהלים חנתה מכלית מים. הבדואים פתרו את בעיית המים באזור צחיח בדמות מכלית ליד כל מאהל. המכליות, כמו גם שאר הרכבים של הבדואים באזור מרוחק זה, נעות ללא רישיונות ונקנות מערב הסעודית בלי מסים שמטילה עליהן הממשלה הירדנית. ידו של השלטון הירדני אינה מגיעה לאזור המבודד וכאן הבדואים הם אדוני המדבר. את המכלית ממלאים במים בג'אפר פעם בכמה ימים והם משמשים לשתייה ולהשקיית הצאן. כל מאהל כזה הוא מעין נווה מדבר קטן במרחב השומם. באחד האוהלים שביקרנו בו לא היו גברים באותו הזמן ולכן אירחה אותנו בדואית זקנה שתפסה פיקוד על הנשים ועל כמה ילדים. אלה כיבדו אותנו בתה בדואי מתוק ובתמרים. אוהל האירוח היה גדול והעיד על עושרה של המשפחה, שטיחים נפרשו על הקרקע ומעל נמתחו יריעות קידר ארוגות מצמר עזים. הבדואים הנוודים באזורים אלה הם בני השבטים אבו סייף, דמאני וחווסיאט - השבט הגדול בדרום ירדן ובערב הסעודית. מחזור הנדידה של בדואים אלה, שלקצתם יש בתים בג'אפר, כולל שהייה במדבר במהלך חודשי הסתיו, החורף והאביב, ובחודשי הקיץ, כאשר החום במדבר המזרחי נעשה בלתי נסבל, הם חוזרים לרמת עבר הירדן הנעימה והקרירה יותר.

המשכנו לרכוב בדרך עפר טובה במקביל לרכס לא גבוה שיצר מדרגה טופוגרפית שגובהה כ-100 מטרים מעל המישורים. השם המקומי של רכס זה הוא ג'בל גזימה. במהלך הרכיבה ריצדו עמודי אבק על פני מישורי החמאדות. בדרך פגשנו בטנדר טויוטה לבן שנהגו היה בדואי תמיר, חמוש באקדח וברובה ציד. התברר לנו שמדובר בצייד בזים המיועדים לאילוף והנמכרים במחירים של 30,000 דולרים האחד

עזרה ראשונה להכשת עקרב - חוסם עורקים ושאיבת הדם באמצעות מזרק

סגרת הבוקר של אשה בדואית היא לא קלה. מחלב הנאקה היא מכינה חלב חם לילדים ואחר תמשיך למרעה עם עדרי העיזים. המאהל בקרבת המצודה העתיקה באיר

מצודת באיר, שבלטה למרחוק. חצינו ואדי רחב מאוד, שכמה צמחים של אבטיחי פקועה היו פזורים על קרקעיתו, וטיפסנו לשלוחה שעליה ניצב המבצר. סמוך למבצר חנו כמה כלי רכב כבדים ומשאיות של חברת חיפושי הנפט הירדנית, שנמצאת כבעלות משותפת עם החברה Shell. דיברנו עם העובדים הירדנים והם הזמינו אותנו להיכנס לחצר המבצר, שהייתה מצוחצחת. ישבנו ליד שולחן שיש גדול ומפואר שממולו עמד מסך טלוויזיה מודרני. בבת אחת עברנו מאוהל בדואי מסורתי למגורים מודרניים. התברר שאנשי חברת הנפט שכרו את המקום מהמשטרה הירדנית וזה כמה חודשים משקיעים מאמץ בחיפוש אחר נפט ופצלי שמן ברחבי המדבר שממזרח לבאיר. אמרנו להם שאנו מישראל וזכינו ליחס חברי. הם כיבדו אותנו במשקאות קרים ובכירות. נראה היה שתנאי המחיה שלהם במקום המרוחק הזה טובים מאוד. עלינו למגדל שבו עמדו שלוש מיטות, שבהן ישנו הבכירים. ברצפת החדר היה מקובע חלון ברזל סגור והירדני שליווה אותנו אמר שכנראה היה זה הפתח של מתקן התלייה לעבריינים שנתפסו. המבצר שופץ על ידי הממשלה הירדנית ונראה שמור ומטופח.

הסוק

מבאיר ירדנו בירידה תלולה ובלי להפעיל את הבלמים לבארות המים שנמצאות ממערב למבצר. בבארות הותקנו משאבות אבל החריצים של משיכת הדליים בחבל ניכרו היטב בשפת הבאר. מהבארות המשיכה דרך עפר כבושה. חצינו עוד כמה מלחות וחמאדות ומרחוק זיהינו את מכליות הנפט שנעו על הכביש. כביש המדבר המחבר את אל אזרק עם ג'אפר הוא כביש בטון שנבנה במהלך מלחמת המפרץ הראשונה במימונו של סדאם חוסיין. מדובר בעורק החמצן שחיבר בין נמל עקבה לבגדד. כיום הוא משמש בעיקר לתנועת מכליות נפט שמובילות נפט מנמל עקבה לעמאן, וזאת משום שהירדנים אינם מתירים למכליות לנוע באוטוסטראדה הראשית. כביש זה חוצה מדרום לצפון את מרחבי המדבר האדירים של ירדן. רק כשנסענו חזרה לג'אפר, הפנמנו את הממדים של המישורים החשופים האלו ואת יכולתם המופלאה של הבדואים לשרוד בתנאים קשים מנשוא. ארבעה ימים ו-120 קילומטרים של רכיבה אפשרו לנו לחוות במקצת את תחושת החופש של הבדואים וכן את הקושי לשרוד במישורים הגדולים של ירדן. ■

קערה של פיתה בדואית מעורבת בלכן עזים ושמן זית. הילדים כמו הבדואי היו שקטים. יוסוף סיפר לי את הסיפור על אבו זייד אל הלל, גיבור בדואי אגדי שלטענתו חי באזור לפני כ-1,000 שנים (מי יודע באמת לפני כמה שנים הוא חי?). אותו אבו זייד אל הלל נודע בכוחו ובאומץ לבו. יום אחד הוא הגיע לבאר המים שבבאיר וביקש שישאבו מים לו ולסוסו היגע. המקומיים סיפרו לו שבתוך הבאר חי נחש גדול ושם שואבים יותר מדי מים, ראשו מתגלה ואז הוא עשוי לתקוף בני אדם. אבו זייד אל הלל לא נבהל והחל לשאוב מים מהבאר, כשלתע זינק עליו הנחש. בלי להסס הוא הניף את חרבו וכת את ראשו. עשרה אנשים נדרשו כדי להוציא את ראש הנחש מן הבאר... שאלתי את הבדואי האם הוא מכיר את הסיפור, והוא הודה שאכן שמע על גיבור זה, שחי כאן לפני כ-100 שנים. בינינו, במדבר אין הבדל גדול בין 100 שנים ל-1,000 שנים. העיקר שהמסורת הבדואית משמרת את אגדותיה. פרשנו את שקי השינה מחוץ לאוהל סמוך לכמה גמלים שעמדו בשקט בחוץ והלכנו לישון.

בוקר טוב במדבר 3

בבוקר השלישי השכימו קום הנשים, שהתגוררו באוהל נפרד עם הילדים הקטנים, חלבו את הנאקות והכינו לילדים תה בחלב גמלים. לאחר מכן הן האיצו בעדר לצאת למרעה. אין ספק שחיים אלה נראים למתבונן מהצד רומנטיים, אך לאמיתו של דבר הם קשים מאוד והשגרה היומיומית של המקומיים מפרכת ושוחקת. שאלתי את הבדואי השתקן שאירח אותנו מדוע הם מתגוררים במדבר הקשה הזה ולא עולים ליישובי רמת המדבר. הוא ענה שהם מעדיפים את החופש (בערבית "חורייה"). אכן, חופש יש כאן למכביר. לאחר תה של בוקר התחלנו להעמיס את הציוד בטנדר ועאטף, אחד מהמלווים שלנו, שהרים את אחד התיקים, נעקץ על ידי עקרב. בלי להתבלבל הוא שלף ערכה קטנה לטיפול בהכשות נחשים, הניח על זרועו חוסם עורקים ובסכין חדה מאוד ביצע חתך קטן ליד פרק היד (מקום העקיצה), ובמזרק מיוחד שאב את הדם. נראה היה שהבחור היה מתורגל בכך. הילדים הבדואים הסתכלנו בשלווה בנעשה והמשיכו לשוטט יחפים. בשיחה עם הבדואי נודע לי ש-50 קילומטרים ממזרח לבאיר יש מכתש שנוצר על ידי מטאור, ושקוטרו כ-1,000 מטרים. התחלנו לרכוב לעבר